

Рад српске националне пропаганде на примеру књиге Андреа Бара *Босна и Херцеговина. Аустријска ујрава од 1878. до 1903.*

Оригинални научни чланак

Биљана Стојић Радовић

Историјски институт Београд, Србија
biljana.stojic@iib.ac.rs

У раду се бавимо француским публицистом Андре Баром (André Barre, (1878-1952) и његовом књигом *Босна и Херцеговина. Аустријска ујрава од 1878. до 1903. / La Bosnie Herzégovine Administration autrichienne de 1878 à 1903* која је објављена 1906. истовремено на српском и француском језику. Посебну пажњу поклањамо разматрању како су Андре Бар и уопште Французи разумели друштвене особености, пре свега верски, друштвени и национални идентитет становника Босне и Херцеговине крајем 19. и почетком 20. века. Намера нам је још да расветлимо предисторију стварања књиге, пре свега улогу коју су Гргур Јакшић и српска национална пропаганда имали у њеном настанку. Значајну пажњу поклонићемо рецепцији и дометима поменуте књиге у српској, европској и аустроугарској јавности. Изнети закључци утемељени су на документима из архиве Гргура Јакшића која се чува у Народној библиотеци Србије, фондовима Државног архива Србије и за тему релевантној литератури и периодици.

Кључне речи:

Андре Бар, Босна и Херцеговина, Француска, Гргур Јакшић, пропаганда

The *Modus operandi* of Serbian national propaganda through the example of André Barre's book – *Bosnia and Herzegovina. Austrian ruling from 1878 until 1903*

Biljana Radović Stojić

Institute of History Belgrade, Serbia
biljana.stojic@iib.ac.rs

In the paper we have researched the French publicist André Barre (1878–1952), focusing on his book *Bosnia and Herzegovina. Austrian administration from 1878 until 1903*, published in 1906 in Serbian and French at the same time. In our research, we focused on how Barre and Frenchmen comprehended social differences and the religious and national identity of the people living in Bosnia and Herzegovina at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries. A significant part of the paper is about the prehistory of the book's creation, mainly focusing on the role of Grgur Jakšić and Serbian national propaganda. We reconstruct every step in the book's creation, from collecting documents, translations, and systematization to publishing. This book is a rare but even more valuable example of how Serbian national propaganda operated. In this book and cooperation with André Barre, we see that not every collaboration with prominent Frenchmen was pleasant or long-lasting. A bitter outcome for both sides resulted from Barre's greed and inexperienced Serbian diplomats and leaders, affecting the book's overall influence on the public. Therefore, the last part of the paper is dedicated to researching the book's reception in Serbian, European, and Austro-Hungarian public opinion. The research also examined the role of Austro-Hungarian propaganda in this case. We demonstrated that Austrian propa-

ganda understood Barre's real purpose and carefully watched every step of Serbian authorities. Barre's book shows how Austro-Hungarians were deeply involved in the Serbian government system and, therefore, able to influence it. The conclusions presented in the paper are based on documents from the Archive of Grgur Jakšić kept in the National Library of Serbia, records from the State Archives of Serbia, and relevant historiography works and periodicals.

Key words:

André Barre, Bosnia and Herzegovina, France, Grgur Jakšić, propaganda

Српски књижевни гласник је 1902. у оквиру рубрике *Белешке* објавио да је „скорашњи, али већ угледни лист“ *L'Européen* објавио четири чланка о Србији и приликама на Балкану, од којих је чланак *La crise serbe* написао новинар Андре Бар (Beleške, 1903, p. 240; Kolaković, 2016, pp. 119–120). Тада се име овог Француза први пут чуло у српској јавности. Ипак, већу пажњу је привукао после Мајског преврата када је у овом и у политичком прегледу листа *L'Opinion* објавио серију чланака у којима је француској публици објашњавао узроке догађаја од 29. маја. У њима су српски народ и земља енергично брањени од неоправданих и незаслужених напада стране и француске штампе (Grgur Jakšić–Nikoli Pašiću, 1904, mart). Чланци су се појавили у тешком спољнополитичком тренутку када је Србија била изолована и осуђена од стране целе Европе за страшан чин краљоубиства. Сви друштвени кругови у Француској, чак и они до тада наклоњени Србији, затворили су јој своја врата. Некада верни сарадници међу публицистима, научницима и професорима прекинули су сваки контакт са српским посланством у Паризу (Ibid.). У време прекинутих дипломатских односа чак ни српско посланство у Паризу није успевало да протури какву добру вест о Србији. Једино светло у медијском мраку у ком се Србија нашла били су чланци Андреа Бара који су дубоко задирали у унутрашњополитичке односе и будили знатижељу публике откуда један млад човек толико добро познаје политичку ситуацију ове балканске државе. О значају чланака за Србију и колико су били цењени у Београду говори чињеница да су с највећом похвалом прихваћени од стране српске јавности и у целини прештамповани у многим српским листовима.¹ Због ових заслуга Бар је на предлог министра просвете Љубомира Давидовића 1904. одликован орденом Светог Саве V степена (G. Jakšić–Ljubomiru Davidoviću, 1904, jun, 16; Svetislav Simić–N. Pašiću, 1905, maj, 2/15).

Објављени текстови, преко ноћи сврстали су овог до тада мало познатог Француза међу највеће и најхваљеније српске пријатеље. Бар је 1906. све објављене чланке сабрао, допунио новима и објавио на француском под насловом *La tragédie serbe* (Barre, 1906b).² Књигу је објавила позната издавачка кућа Сен Жермен (Saint-Germain) у власништву Луја Мишоа (Louis Michaud). У

¹ Између осталих, *Српска застава* је 30. јуна/12. јула 1903. објавила превод Баровог отвореног писма краљу Петру, објављеног у листу *L'Européen*. Занимљиво је да ово отворено писмо није касније уврштено у књигу *La tragédie serbe/Српска револуција у Срдији (Srpska zastava, 1903, p. 2)*.

² Последње догађаје које у књизи спомиње односе се на 1905.

објављеној збирци чланака нашао се и Баров приказ крунисања краља Петра коме је присуствовао 21. септембра 1904. Био је у групи малобројних новинара акредитованих за место у Саборној цркви (Bar, 1907, pp. 268–272). Баров утисак са крунисања био је да је „обред био доста сметен, измешан песмама и молитвама“, као и да су поданици новог краља „равнодушно, расејано са изгледом доста бедним“ пратили свечану поворку београдским улицама (Bar, 1907, pp. 268–269). Збирци чланака је придодао и чланак са аудијенције код краља од 25. септембра 1904. (Bar, 1907, pp. 273–275).³

Током 1906. предузет је подухват да се *La tragédie serbe* преведе и објави на српском. Књига је објављена под насловом *Мајска револуција у Србији*, прва свеска штампана је на самом крају 1906, а остале три 1907. Српски издавач била је штампарија *Нови Покреји*.

Сплет околности је био такав да се на самом почетку 1906, пре *Мајске револуције* по којој је био препознат, појави друга Барова књига – *Босна и Херцеговина. Аустријска ујрава од 1878. до 1903./La Bosnie Herzégovine Administration autrichienne de 1878 à 1903.* За разлику од *Мајске револуције* ова књига је истовремено објављена на српском и француском језику. Издавач у Србији била је *Војска*, док се француска верзија књиге појавила код истог издавача Луја Мишоа. На корицама *La tragédie serbe* француски издавач препоручивао је читаоцима нову Барову књигу речима да је то књига која подиже завесу са једног од најмрачнијих периода историје *Исџока*, да обилује чињеницама, као и да је заснована на документима непобитне тачности. У најави је још стајало да је „књига најстрашнија, али уједно и најправеднија оптужница против завојевача која је писана надахнуто, пером поштеног човека“. Издавач је још истакао да је Барова књига истовремено и лепа и тужни пример историје мучеништва, и да као таква „остаје споменик најстрашнијој инквизицији савремене политике“ (Varre, 1906b). Књига се у Француској продавала по цени од 3.50 франка, док је пуна цена у Србији износила 2.50 динара.

Књига *Босна и Херцеговина. Аустријска ујрава од 1878. до 1903.* додатно је учврстила позитивно мишљење српске јавности о Андре Бару.⁴ Као и чланци посвећени Мајском преврату, књига *Босна и Херцеговина. Аустријска ујрава од 1878. до 1903.* написана је публицистичким стилем карактеристичним за француску журналистику с почетка 20. века. Аутор неретко пише о себи у трећем лицу, полемиче са трећим особама и настоји да помало претен-

³ Чланак који је посветио аудијенцији код краља, Бар је завршио речима: „Ја остављам Србију потпуно уверен да је српски народ срећан и задовољан са својим Краљем кога је себи изабрао, и из тога изводим да ми у Француској не треба више никад да верујемо оним тенденциозним вестима који нам, служећи само тежњама и намерама српских суседа, представљају Србију као земљу којом је овладала анархија и коју застрашава војничка песница“ (Bar, 1907, p. 275).

⁴ Андре Бар је поред поменутих књига, аутор три романа: *Phémé; Le Monocle de Maxime Opsiss и Gretchen*; филозофских новела: *Les Sages; Platon, étude et extraits; Aristote, étude et extraits; Bacon, étude et extraits.*; и историографских студија: *La menace allemande* (1908) и *L'Esclavage Blanc*.

циозно-помпезним стилем који је на ивици сензационализама булеварске штампе заокупи пажњу читаоца.

У Србији је ова књига била најављена у свим дневним и месечним листовима (*Nova Iskra*, 1906, р. 34). *Дело* је о Баровој књизи писао у два наврата. У књизи 38, у оквиру рубрике *Белешке* дат је кратак, информативан приказ (*Delo*, 1906a, pp. 415–416), док је опширан приказ објављен у књизи број 40 (*Delo*, 1906b, pp. 253–259). Неименовани писац приказа је осећао потребу да уводно поглавље, а које представља Барово отворено писмо аустроугарском цару Францу Јозефу пренесе у целости, као и да од речи до речи репродукује Баров закључак. За свој утисак после читања књиге писац приказа је истакао да „није у Европи подигнут противу њеног убилачког рада тако енергичан протест као што је пре кратког времена учинио овај Француз“ (Ibid). Аутор томе додаје још: „У место дипломатских спекулација и државно-правног теоретисања Бар је, пропутувавши ове земље и скупивши масу података изнео живот подјармљеног народа у Босни и Херцеговини. Док је с једне стране, похватио све конце на мрежи, којом Аустрија све ближе себи привлачи ове упропашћене земље, с друге стране кроз њега је проговорио цео онај потлачени народ, који данас аустријску управу у истини теже подноси него што је то раније био случај са турском владавином“ (Ibid). За српску јавност је управо у овим речима лежао највећи значај Барове књиге за ондашње прилике – кроз књигу једног странца проговорио је потлачени српски народ Босне и Херцеговине.

У погледу структуре, Бар се определио за тематску организацију рукописа. У првом поглављу које је насловио са *Босна и Херцеговина и Аустрија* дао је кратки географски опис простора, народности, вера, да би се затим осврнуо на одредбе Берлинског конгреса које су дефинисале положај Босне и Херцеговине. Ову целину је завршио разматрањем стварних мотива аустроугарске окупације и потешкоћама којих Аустроугарска није била свесна пре самог чина окупације. Занимљиво је приметити да је за статистику народности користио статистичке податке из књиге *Principaux résultats du recensement de la population en Bosnie et en Herzégovine du 22 avril 1895* као и то да се у односу на дефиницију народности позивао на закључке словеначког лингвисте и слависте Франца Миколошича, али и на прво издање *Српске историје* Бенјамина Калаја.⁵ Из Калајеве *Српске историје* је преузео и неколико цитата,

⁵ Бени-Бенјамин Калај (1839–1903) дипломата и политичар. Дипломатску каријеру је започео Београду као аустроугарски генерални конзул 1868–1875. Из тог периода датира његов дневник као вредан извор политичких и друштвених дешавања. Од малена је учио српски језик, те је у Србију стигао као србофил са амбицијом да је одвоји од Русије и јаче привеже за Аустроугарску. Први део Историје српског народа написао је 1877. на грађи коју је предано прикуљао током службовања у Београду. Стојан Новаковић је оставио забелешку да је по неколико часова дневно радио у читаоници Српског ученог друштва. Био је члан делегације која је са Србијом склопила Тајну конвенцију. Средином 1882. именован је за заједничког министра финансија и управитеља Босне и Херцеговине и на том положају је остао до смрти. За разлику од србофилског расположења током боравка у Србији, као

између осталих „да у Босни и Херцеговини, и ако има три вере, живи само један – српски народ“, као и да „становници ових области сачињавају само један, чисто српски народ, подељен на три вере: Србе православне, Србе мухамеданце и Србе католике“ (Bar, 1906, pp. 9–11).

У другом, *Аустрија и српска православна црква*, и трећем поглављу које је насловљено са *Јавна настава* Бар се подробније бавио идентитетом становништва. У погледу разматрања етничке и верске структуре становништва закључио је да је „Аустрија, тек са окупацијом увидела колико је било снажно национално осећање код становништва, којим је она хтела господарити“ (Bar, 1906, p. 16). У односу на веру Бар је истицао да: „верско обележје тамо није никако само гола формалност, него оно обележава племе, а нарочито народност сваке особе. У Босни и Херцеговини кад се каже православни, то има исти значај као када би се рекло Србин, и обратно“ (Bar, 1906, p. 18). У вези са муслиманским становништвом написао је следеће: „Сви мусломани су потомци старог српског племства, које је, пошто су му Турци заузели области прешло у ислам, да би тиме сачувало своје привилегије [...]“ (Bar, 1906, p. 11). Овоме је још и додао да: „Мусломани из тих области, који су некада из интереса, прешли у ислам, не заборављају никако своје порекло. [...] Национални патриотизам не блиста, може бити, код њих са истим сјајем као и код православних – пошто због фатализма своје вере нагињу више ка пасивности – али они су, у суштини, непомирљиви противници Аустрије и добри Срби [...]“ (Bar, 1906, p. 85). Надаље, пишући о животу српске православне цркве и њених верника Бар је истакао да је „верски живот тесно повезан са обичним животом [...]“ Свештеници су освештани носиоци српских традиција и најдостојнији представници вековних српских тежњи: „Овде се патриотизам меша са вером; ако он и није у њој највиша чињеница, ипак се вера кроз њега најнежније изражава. [...] Црква представља народну душу [...]“ (Bar, 1906, pp. 18–19). И још: „народ је полагао на своју верску слободу, јер је она била гаранција његовог грађанског живота; црква и народ изједначили су се“ (Bar, 1906, p. 21). Ово поглавље Бар је закључио речима: „кад у Босни и Херцеговини изумре православље, тада ће бити и крај српске идеје, то ће значити да се пристало на потчињеност, да је аустријском оружју осигурана безбедност“ (Bar, 1906, p. 58).

У трећем по реду, поглављу о школству, Бар наводи да: „школе представљају право огњиште патриотизма, на коме се свакога дана оживљава национални дух, помоћу примера из црквене народне историје, који су од предака остали“ (Bar, 1906, p. 61). Као и у случају српске православне цркве тако се и у случају школства Влада постарала да из школског програма избаци и најмању

гувернер Босне и Херцеговине предано је радио на затирању српског националног имена, уз ослонац на чиновничко-полицијски апарат. Уз подршку римокатоличке цркве настојао је да створи босанску нацију са муслиманским становништвом као носиоцем нове нације (Srpski biografski rečnik, 2009, p. 785; Radenić, 2002, VII–XXXIV).

натукницу која би могла подсећати на српско име, под изговором да у Босни и Херцеговини нема српске народности, већ само „босанска“ народност; нема ни српског језика, већ постоји само један „босански језик.“ Такав став има за последицу, истиче овај Француз, да је „историја преко сваке мере измењена, а научни метод подешаван искључиво према политичким интересима“ (Bar, 1906, p. 73)⁶.

Четврто поглавље Бар је посветио *Аграрном положању* где је поредио стање у аграру за време турске управе са тадашњим, аустроугарским. С тим у вези изнео је закључак да народ горе живи под аустријском управом што се рефлектовало на пораст броја аграрних парница, исељавањем домаћег, а усељавањем немачког становништва. Пето поглавље, које је насловљено са *Индустрија и провинција* аутор је посветио разматрању монопола, али и стању у дрвној, дуванској и индустријама соли и угља. Шесто поглавље *Чиновници и полиција* посвећено је чиновништву и полицији са фокусом на злоупотребе аустријских чиновника и полицијска гоњења Срба, с посебним освртом на аферу Петра Дрљаче.⁷ Последње, осмо поглавље које је Бар насловио са *Прах у очи* говори опет о злоупотребама власти, шпијунажи, злоупотребама приликом изградње јавних грађевина, забранама штампе и зборова учених друштава, као и о гушењу слободе говора. У *Закључку* Бар је себи дао за слободу да аустријску управу назове „блафом“ и „обманом“. Још једном је сумирао све оптужбе противу аустроугарске управе које је изнео у претходним поглављима и упозорио да се „истребљивањем ниједан народ не усрећава“ (Bar, 1906, p. 234). Своје дело закључио је тезом да је дужност Европе да контролише аустријску управу и да европске силе не могу и даље остати равнодушне према „убиству са предумишљајем“ које се одиграва у Босни (Bar, 1906, p. 237).

Аутор иза аутора

Чим се књига појавила свима се наметало исто питање – како је тај млади Француз знао толико о недаћама српског народа у Босни и Херцеговини? У појединим поглављима може се рећи да је добро познавање прилика Босне и Херцеговине чак и превише добро за једног странца који је тај забачени кутак Европе посетио свега једанпут и чији језик није познавао. На корицама српског издања налазили су се иницијали М.Н. и М.М. који су означавали преводиоце српског издања, али нигде у књизи се не објашњава ко су лич-

⁶ Више о стању школства за време управе Бенјамина Калаја видети: (Milošević 2023, pp. 313–327).

⁷ Перо Дрљача (1853–1938), трговац, добротвор и национални радник. Учествовао је у Херцеговачком устанку због чега је ухапшен заједно са осталим Крајишницима са циљем да се спречи ширење устанка на Босну. О свом трошку, 1889. подигао је српску школу у Новом. Био је члан Извршног одбора за увођење црквено-школске аутономије. Био је члан делегације која је цару Францу Јозефу 1896. предала Меморандум. Због националног рада држан је осам месеци у затвору и афера о којој Бар говори односи се на овај сегмент Дрљачине биографије (Srpski biografski rečnik, 2007, p. 417).

ности које се крију иза ових иницијала.

Објашњење за наведене иницијале као и за добро познавање унутрашњих прилика Босне и Херцеговине Андреа Бара налазимо у архиви Гргура Јакшића – историчара и публицисте, ангажованог на пословима српске националне пропаганде у Француској од краја 19. и прве две деценије 20. века.

Јакшић је у Париз стигао у мају 1896. са намером да истражује савремену историју Србије и српског народа у париским архивима и библиотекама. Одмах се активно укључио и у све активности тамошње колоније српских студената. Врло брзо је дошао у додир са бројним француским новинарима, књижевницима и политичарима. Из разговора са њима увидео је колико су они слабо, па чак и нетачно били обавештени о балканским дешавањима. То поражавајуће сазнање је код њега подстакло жељу да „француска публика добије тачније информације и обавештења о Босни и Херцеговини“ (Uspomene, s. a.).

У Јакшићевој заоставштини сачуван је документ који је он насловио са „Постанак књиге Андреа Бара о Босни и Херцеговини“, у коме је истакао да је сматрао да докторска дисертација Мирослава Спалајковића о међународном положају Босне и Херцеговину коју је овај одбранио 1897. није довољна да информише страну публику о босанско-херцеговачким приликама, те је сматрао корисним да се „за широку публику изради једна књига о аустроугарској управи у тим земљама од окупације до најновијег времена“ (Postanak knjige Andre Bara o Bosni i Hercegovini, s. a.). Корист коју би Србија и српска пропаганда имали од једне такве књиге изложио је пријатељима у Београду, пре свих Светиславу Симићу, шефу Просветног одељења у Министарству иностраних послова. Замолио је Симића и друге да за потребе израде такве књиге прикупе сву потребну грађу и да му је пошаљу у Париз (Uspomene, s. a.).

Релевантне податке за израду књиге о Босни и Херцеговини Јакшић је тражио и на другим странама. У септембру 1896. послао је Светозару Ђоровићу⁸ брошуру са митинга *Три народности* (*La Question des Trois Nationalités en Hongrie*, 1896) и замолио га да у *Босанској вили* напише пригодан чланак о митингу и брошури, колико му цензура дозвољава. Истовремено му је поверио своју намеру да под вођством једног француског универзитетског професора изда обимну студију о страдању српског народа у Босни и Херцеговини и да од њега очекује да му помогне око прикупљања докумената. Фокус студије био би на неделима чиновника. Други кључан човек био је Алекса Шантић⁹, од кога је очекивао податке везане за Херцеговину. Молио

⁸ Светозар Ђоровић (1875–1919), књижевник, припадник мостарског књижевног круга. Сарадник у листу *Босанска вила*, покретач и уредник прва три броја часописа *Зора* (1896–1901). Близак пријатељ са Светоликом Јакшићем, Гргуровим старијим братом. Брат историчара Владимира Ђоровића (Enciklopedija srpskog naroda, 2008, p. 1162).

⁹ Алекса Шантић (1868–1924), књижевник и један од најзначајнијих вођа културног и националног покрета херцеговачких Срба. У тренутку када му се Јакшић обратио сарађивао је са *Босанском вилом*, *Зором*, био потпредседник мостарског пододбора Просвјете (Enciklopedija srpskog naroda, 2008, p. 1263).

је Ђоровића за савет коме још од виђенијих Срба да се обрати осим њима двојици (G.J.-Svetozaru Ćoroviću, 1896, septembar, 12/24). У Јакшићевој заоставштини немамо сачуван Ђоровићев одговор, али са сигурношћу можемо рећи да су он и Шантић пристали да му помогну. На другим местима Јакшић је писао да су му у прикупљању грађе помогли „родољуби из разних наших крајева“ (G.J.-N.P., 1904, mart). Међу њима био је и Сава Бјелановић¹⁰ коме је Јакшић такође послао брошуру са митинга с молбом да о њој напише текст у *Дубровнику*. Замолио га је да са највећом похвалом пише о држању француске штампе и симпатијама Француза према „нашој народној ствари“ и да му те чланке што пре пошаље да би их он превео за француску публику. Као и Ђоровића и Шантића и од њега је затражио поуздане податке о прогонима српског народа у Босни и Херцеговини и Далмацији. Замолио га је да му податке што хитније пошаље јер је „један француски универзитетски професор и публициста“ већ ангажован да о томе напише опсежно дело на француском језику (NBS, AGJ, 1896, septembar, 24/oktobar, 6). Бјелановићев одговор је стигао средином новембра 1896. Потврдио је да је брошуру примио и да му на његов захтев шаље новине са свим траженим подацима за дело на француском као и пакет „српскијех гласника“ (Sava Bjelanović-G.J., 1896, novembar, 10/22). Нажалост, Бјелановић је преминуо већ наредне 1897. и није доживео да види свој допринос у том најављеном делу угледног француског професора. У процесу прикупљања докумената, последњи су, чини се, стигли подаци из Београда, тек 1898. Њих су прикупили и систематизовали др Емил Гаврила¹¹ и М. Никашиновић (NBS, AGJ, P558/III/91), за ког верујемо да је псеудоним Божидара Никашиновића Вршчанина.¹² Иницијали Гавриле и Никашиновића ће се наћи на корицама српског издања у својству преводиоца.

Да је Јакшић био у праву и да је дело написано пером странца о недаћама српског народа у Босни и Херцеговини било неопходно и да је таква потреба

¹⁰ Сава Бјелановић (1850–1897), политичар, књижевник, вођа Срба у Далмацији. Покретац и уредник *Српској листи* (1880) и *Српској илас* (1888) који је Србија финансијски помагала (Srpski biografski rečnik, 2004, p. 563).

¹¹ Емил Гаврила (1861–1933), публициста и политичар, родом из Великог Бечкерека. Истакао се као борац за права Срба у Аустроугарској. У Босну је дошао на позив Глигорија Јефтановића 1896. После анексије 1908. аустријске власти су га протерале. Заједно са Никашиновићем један је од аутора Меморандума о националном, верском и просветном стању Срба у Босни и Херцеговини 1896. Наредне године је учествовао у писању Аграрног меморандума. Српска влада га је 1901. поставила за референта генералног конзулата у Пешти. Објавио је шест томова Босанско-херцеговачког зборника у Новом Саду. У Сарајеву је 1905. покренуо је српски политички дневник *Српску ријеч* (Srpski biografski rečnik, 2006, pp. 564–565).

¹² Божидар Никашиновић Вршчанин (1863–после 1921) је као учитељ у више школа у Босни и Херцеговини и као национални делатник добро познавао прилике у земљи. Био је део босанскохерцеговачке делегације која је цару предала Меморандум 1896. Сам је био аутор неколико студија о аустроугарској управи у Босни и Херцеговини: *Босна и Херцеговина под ујравом Аустро-ујарске монархије и аустро-ујарска балканска ђолиџика* (1901); *Српска извозна ђрџовина и Аустро-Ујарска монархија* (1903); *Аустроујарска ђолиџика на Балкану и Краљевина Србија* (1904) (Srpski biografski rečnik, 2018, pp. 327–328).

била препозната од стране многих личности потврђује и чињеница да је грађа о тој теми наставила да пристиже на Јакшићеве париске адресе и после 1898. У новембру 1899. Јакшић је од епископа далматинског Никодима Милаша¹³ добио један корпус докумената. Као и од претходника, Јакшић је од епископа тражио податке о устројству далматинске епископије и православљу у Далмацији за „потребе писања књиге о православној цркви у Аустроугарској од стране једног француског професора“ (Episkop dalmatinski Nikodim Milaš–G.J, 1899, oktobar, 22/3. novembar, 3).

Јакшић није чекао да све податке прикупи већ је документа која је сукцесивно добијао одмах стављао у службу националне пропаганде. Ову тврдњу поткрепљујемо чланком Албера Малеа који се појавио у *Плавој ревији* (*Revue Bleue*) у мају 1897. под насловом *Bosnie et Herzégovine* (*Revue Bleue*, 1897, mai 22, pp. 642–647). Разлог због ког верујемо да је Мале користио грађу која је била послата Јакшићу лежи у истим тезама и врло сличним формулацијама које ћемо после срести код Бара, али и у допуњеном издању Спалајковићеве докторске тезе из 1899. Сва тројица су истицали да у Босни живи само српски народ који говори истим језиком као и пре пет векова – српским. Да се Аустроугарска устоличила у Босни уз помоћ пароле „завади па владај“ да је за ту сврху искористила муслимане рекавши им: „Ви нисте Срби, него Босанци: ваш језик није српски, него босански: имате своју историју, као што имате своје законе и они немају ништа заједничко ни са историјом ни са законима хришћана“ (Ibid). Попут Бара и Мале се осврнуо на организацију школства, на нападе на Српску православну цркву, забране слављења Савиндана, значај славе, на меморандуме који су Срби упућивали цару Францу Јозефу, па чак спомиње и Дрљачину аферу (Ibid).

За разлику од Малеа степен заступљености Јакшићеве грађе у Спалајковићевеј докторској дисертацији је теже одредити. Јакшић је у својим *Успоменама* које су неки облик његове аутобиографије записао да је управо он Спалајковићу предложио нову тему докторске дисертације 1896. када се овај посвађао са професором Боастелом код кога је радио докторску тезу „Идеја природног права“. На истом месту наводи да му је управо он формулисао наслов нове тезе „Међународни положај Босне и Херцеговине“, те да му је објаснио „колико би било корисно за нас да страна публика добије једну добру књигу о том питању. Наводи да му је обећао да ће му дати „сву потребну библиографију за тај рад“ (NBS, AGJ, P558/III/50; Stojić Radović, 2024).

Спалајковић је докторат о међународном положају Босне и Херцеговине одбранио 1897. да би га потом допунио и поново штампао две године касније.

¹³ Никодим Милаш (1845–1915), теолог, епископ далматински. За владу је изабран 1890. На тој позицији оштро се борио против унијаћења и унијатских епископа јавним иступима и посланицама. Критиковао је правашку идеологију и покушаје спајања Далмације са Хрватском. Био је противник и Хрватско-српске коалиције, због чега је био под јаким притиском пројугословенских политичара да поднесе оставку на епископску дужност што је и учинио 1911. (Srpski biografski rečnik, 2014, pp. 460–461).

Проширена верзија се састојала из три целине: увода под насловом *Источно ишћање*, прве целине под именом *Босна и Херцејовина пре Берлинској ујовора: историјско излајање* и трећа целина је била насловљена са *Босна и Херцејовина после Берлинској ујовора: љравна сљудија*. Увод није постојао у првој верзији, као ни треће поглавље (Spalaikovitich, 1899; Bajin, 2021, p. 27). Спалајковићев докторат *La Bosnie et Herzégovine: étude d'histoire diplomatique et droit international* је обимом опширнији и доста дескриптивнији у односу на Бара. У уводу, Спалајковић анализира Источно питање детаљније од Бара, почевши анализу од времена Кримског рата. Географски део је сличан Баровом, а када је реч о међународном положају Босне и Херцеговине Бар се позива за Спалајковића и његове закључке. Заједничке тезе су им да: 1) у Босни живи један хомоген народ, са два имена; 2) Да Срби и Хрвати који представљају исти етнички елемент, који причају истоветним језиком и који ће одиграти велику и важну улогу на Истоку (Spalaikovitich, 1899, p. XV); 3) Муслимани вуку порекло од некадашњег српског племства, које је са турским освајањима било приморано да промени веру и да се преобрати у ислам, али су они остали Срби по раси и језику, који живе моногамски; 4) католицизам је прихваћен од мањине народа, у епохи превласти папства у тим областима (Ibid).

Такође, треба истаћи да Спалајковић ниједном речју не спомиње Јакшића и његов утицај на одабир теме нити помоћ за израду тезе. Управо супротно, навео је да је тему изабрао јер је био подстакнут расправом теоретичара међународног права који су се спорили око питања суверенитета у Босни и Херцеговини. Први су тврдили да је Босна и Херцеговина саставни део Аустроугарске, док су други сматрали да суверенитет и даље припада султану. Спалајковић је био наклоњенији другој групацији и желео је да својом докторском тезом ту тврдњу и докаже (Bajin, 2021, pp. 25–26).¹⁴

„Угледни француски универзитетски професор“

Када се коначно прикупљање грађе завршило, Јакшић је грађу систематизовао. Затим ју је поверио Спалајковићу који је у то време био без службе и у финансијским недаћама да је преведе на француски, што је овај и учинио (NBS, AGJ, P558/III/91). У коначници, преведена грађа је обимом износила

¹⁴ Савременици су са других основа критиковали Спалајковићеву тезу и оспоравали му значајнији научни допринос. Наиме, анализа Спалајковићевог текста је показала да се он у великој мери ослањао на два рада о положају Босне и Херцеговине: превод студије немачког правника Ханса Шнелера и у мањој мери на студију Григорија Гершића *Појед на међународни и државнољравни љоложај Босне и Херцејовине и ошћрва Кијра*. Шнелерову студију *Државно-љравни љоложај Босне и Херцејовине* која је објављена 1893. превео је Миленко Веснић. Писац Спалајковићеве биографије Зоран Бајин наводи да је велики део тезе Спалајковић у ствари преузео од Гершића, кога нити једном није цитирао. За разлику од њега, Шнелера и то немачко издање студије јесте цитирао, али „шкрто и некоректно“. Бајинов закључак је да се у делу којим се бави правним питањима Спалајковићева студија о Босни и Херцеговини плагијат, док на местима где говори о политичким приликама има елементе оригиналности (Bajin, 2021, p. 27; паромена 77, p. 335).

„преко сто табака“ (G.J.–N.P., 1904, mart) или како Јакшић наводи на другим местима „две стотине табака које је сакупљао годинама“ (G.J.–Ljubomiru Stojanoviću, 1905, oktobar, 3/16; G. J.–N. Pašiću, 1904, mart, 2/15). Ком год наведу да се приклонимо сигурно је да се радило о врло обимном и надасве вредном корпусу докумената, који је Јакшић користио и касније, за потребе својих новинских текстова и научних радова.

За све време рада на прикупљању грађе и касније њеном систематизовању и превођењу није се помињало ниједно конкретно име као потенцијалног аутора студије. Јакшић је свима спомињао „угледног универзитетског професора“, али друге податке осим ових није истицао. У већ спомињаним *Успоменама* наводи да се са Андреом Баром упознао тек 1903. посредством Самина, сарадника листа *Le courrier Européen*, органа Лиге права човека (*La Ligue des droits de l'Homme*) (G.J.–N.P., 1904, mart). Бара је назвао младим професором који је оштро писао и тиме скренуо на себе пажњу шире публике. У једном од извештаја Николи Пашићу, тада министру иностраних дела, из марта 1904, Јакшић је у вези са Андре Баром истакао следеће: „После догађаја од 29. маја прошле године, продужење мога рада постало је немогуће. Место Старе Србије и Маћедоније, ваљало је устати у одбрану Србије, на коју је, тада, цела ондашња штампа, необавештена, очевидно, осула била најгрђе нападе. Иако сам се тада налазио у највећој новчаној невољи, ја нисам малаксао, него сам се потрудио да у том погледу што боље и што потпуније одговорим својој српској дужности. У тренуцима када оvd.[ашњи] Срби па чак ни само Посланство, нису могли успети, да и једну реч повољну по ново стање ствари у Србији, протуре и кроз један и најмањи оvd.[ашњи] лист, ја сам успео преко једног свог пријатеља /André Barre/ (sic!) да публикујем у оvd.[ашњем] Политичком прегледу *L'Opinion* читав низ чланака, којима су оvd.[ашњој] публици објашњени узроци догађаја од 29 маја и којима су наш народ и наша земља енергично брањени од неоправданих и незаслужених напада стране штампе (Ibid).

Након успеха серије чланака о Мајском преврату Јакшић о својим заслугама није „ударао на сва звона у Београду“ већ је наставио „да ради да Бара заинтересује за нашу народну ствар.“ Како су се у француској и европској јавности проносили гласови о тежњама Аустроугарске да анектира Босну и Херцеговину, Јакшићу је пошло за руком да убеди Бара да се прихвати посла на једном делу о Босни и Херцеговини од 1878. до данашњег дана (Ibid). У документу о настанку Барове књиге Јакшић наводи следеће: „Иако Андре Бар није имао, тако рећи, ни појма о Босни и Херцеговини, он ме је ипак кад сам му објаснио план књиге и када је видео какву интересантну и важну грађу имам за њу, молио да му помогнем да он књигу изради, и ја сам на то пристао“ (NBS, AGJ, P558/III/91). Бар је почео да ради на књизи од септембра 1903. (G. J.–N. Pašiću, 1904, mart, 2/15). У Јакшићевом архиву налази се реверс датиран на октобар 1903. који потврђује да је Бару предао манускрипт од

243 странице о Босни и Херцеговини, што је еквивалентно коначном обиму Барове књиге од 237 страница (André Barre–G. Yakschitch, 1903, octobre, 11).

Како не располажемо другим подацима, не можемо да тврдимо да је Бар дошао као „резервна опција“ односно да се Јакшићева сарадња са неким претходним, угледним, универзитетским професором није остварила. У тренутку када се прихватио писања књиге о Босни и Херцеговини Бар је био млади новинар, на самом почетку академске каријере, још увек далеко од епитета угледног професора. То видимо и по његовом услову да ће се прихватити понуђеног ако му се допусти да то дело пријави као своју докторску тезу. Са тим су се сагласили и Јакшић, Љуба Стојановић, Светислав Симић и Богдан Поповић који су од почетка били упућени у читаву ствар. Бар је уступљену грађу систематизовао и већ у лето 1904. предао у форми своје докторске тезе (doctorat en lettres) на Сорбони (G. J.–Lj. Davidoviću, 1904, jun, 16).

Други услов био је да посети земљу о којој је требало да пише. Организација путовања у Босну и Херцеговину се показала као велики изазов. Већи део 1904. Јакшић је провео у интензивној преписци са владом и својим пријатељима у Београду да се изнађу и одобре средства за реализацију Баровог путовања (Ibid). У писмима је истицао да је Бару јако стало да проведе 15 дана у Сарајеву, Мостару и Дубровнику и да би га требало повезати са тамошњим угледним људима (Ibid). Богдана Поповића је молио да нађе једаног студента који ће у Народној библиотеци прегледати све бројеве *Србодрана* и *Засјаве* и читко пописати сва недела босанско-херцеговачке владе или њихове пропаганде да би се то предало Бару када дође у Београд (G.J.–Bogdanu Popoviću, 1903, septembar, 14/27). Уредио је да у Београду Бара прими Лујо Војновић¹⁵, шурак Шарла Лоазоа, да му се у Сарајеву нађе извесни Душан Гл. Јовановић, који ће га даље предати на старање Атанасију Шоли¹⁶ у Мостар. Непосредно пред Барово путовање, у септембру 1904. Јакшић је молио Светислава Симића да одреди неког од поверења ко ће Бара отпратити од Београда до босанске границе где ће га преузети Јовановић (G.J.–Svetislavu Simiću, 1904, septembar, 3/16).

После много перипетија новац за Барове путне трошкове је на крају подмирило Министарство иностраних дела, на челу са Николом Пашићем. Пашић је почетком јула 1904. издао решење да се Бару исплати 1.500 динара у злату преко париског посланства, а да се тај издатак покрије из кредита (A. Barre dopisnik, 1904). На ту суму, у Београду је добио додатних 200-300 динара. На препоруку Живојина Балутџића, шефа Пресбиреоа 17. септембра му је издата новинарска легитимација за лист *Européen* да присуствује крунисању

¹⁵ Лујо Војновић (1864–1951), дипломата и писац. У периоду 1904–1906. боравио је на српском двору као учитељ и васпитач краљевића Александра Карађорђевића. Етаблиран у француском друштву као члан елитног „Друштва за историју дипломатије“ био је погодна личност да угости Андреа Бара (Srpski biografski rečnik, 2006, p. 301).

¹⁶ Атанасије Шола (1878–1955), истакнути политички и културни делатник Срба у Босни и Херцеговини. Јакшић се са њим највероватније упознао у Паризу где је до 1899. Шола студирао француску књижевност.

краља Петра Карађорђевића, 21. септембра (Glavni odbor za krunisanje kralja Petra, 1904). Београд је напустио након пријема код краља 25. септембра.

И поред силног ангажовања Јакшића и читавог државног врха Бар се са путовања по Балкану вратио врло озлојеђен. Неколицина новинара којима је Бар поверио сврху своје мисије су му рекли да он својим радом чини велику услугу Србији, а да је за свој огроман рад слабо награђен. Саветовали су га да од српске државе тражи више новца. Овоме треба додати и личне несугласице које су искрсле у сарадњи Бара и Јакшића. Бар је био бесан јер је Јакшић проверавао и кориговао његов текст. У једном писму му чак спочитавао да је у једном тексту који је био насловљен са *Choses Serbes* Јакшић инсистирао да се његово име налази на првом месту. Оптужио га је да га је он против његове воље натерао да се лично обрати секретару краља Петра и министру јавних радова, као и да му је обећао да ће од посланства у Паризу издејствовати новац и све потребне дозволе за штампање књиге и да у томе није успео (A. Barre - G. Yakschitch, 1904, août, 1). Ово је имало за последицу да је после повратка са Балкана, Бар сав посао око књиге преусмерио на новог посланика у Паризу Миленка Веснића.

Преусмеравање комуникације на посланство значило је искључивање Јакшића који је од почетка имао затегнут однос са Веснићем. Сматрао је да он на сваки начин тежи да га омаловажи и обезвреди сав његов пређашњи труд и рад на Баровом случају. За разлику од Јакшића, Веснић је као званичник државе био у далеко супериорној позицији, те у овој као и многобројним потоњим ситуација није пропуштао прилику да себе узвиси. У писмима Министарству Веснић је у више наврата наглашавао да је он био тај који је Бару уступио грађу коју је годинама за сопствене потребе прикупљао, и даље према градацији доприноса, после себе, на друго место је стављао студента права Светозара Д. Нешића¹⁷, док је Јакшића успутно спомињао као трећег (M. Vesnić–Jovanu Žujoviću, 1905, jun, 9/22). Можда и више него на Веснића, Јакшић је био киван на студента Нешића, сина покојног Димитрија Нешића, математичара и председника Српске краљевске академије. Јакшић се жалио да је Нешић „из пуке амбиције да он даје директиве аутору“ покушао да поквари цео подухват. Искористио је Јакшићево одсуство из Париза и заједно са Баром написао предговор књиге који по Јакшићевом суду није био „ни паметан, ни озбиљан и који он никада не би одобрио“ (NBS, AGJ, P558/III/91). Сам Јакшић никада није гајио амбицију да буде једини извор и искључиви арбитар Баровог рукописа. Чак наводи да му је један од извора информисања био и Душан Томић, тада студент Слободне школе политичких наука (L'École libre des sciences politiques– Sciences Po) ког Веснић ни не спомиње (NBS, AGJ, P558/III/50).

¹⁷ Током боравка у Београду Бар се упознао и са Милутином Нешићем, Светозаревим братом чију расправу *Живојин Перић као љавни њисац* (1905.) обилато цитира у последњем поглављу Мајске револуције (Bar, 1907, pp. 276–291).

Нови заплет око припреме књиџе наступио је у мају 1905. када је Бар одлучио да од Србије тражи још 3.000 динара под претњом да ће рукопис сам штампати и књиџу самостално продавати (G.J.–Ljubomiru Stojanoviću, 1905, oktobar, 3/16). У писму Веснићу истакао је да му је у септембру претходне године у Београду обећано да ће Србија покрити трошкове штампања. Наведени износ би био довољан да покрије искључиво трошкове штампања првог издања, и не представља награду за њега и посао који је урадио. Сматрао је да за сав обављени посао заслужује и награду, али скроман каквим је настојао да се представи „остављао је српским властима потпуну слободу процењивања времена и труда утрошенога у посао ове врсте“ (A. Barre–M. Vesnich, 1905, mai, 8). Веснић је Барово писмо проследио МИД-у тражећи даље инструкције. О новом заплету МИД је известио Светислава Симића који је од почетка био упознат са пројектом. Симић, тада посланик у Софији је истакао да не може да процени да ли је Баров захтев оправдан или није јер то зависи „колико од важности самога дела, толико и од принципа којим се Краљевска Влада руководи према питању о окупираним провинцијама.“ Истакао је да о важности дела суд може дати само Веснић који је у могућности да заједно са Баром прегледа рукопис и процени његов значај. Са своје стране истакао је да би било добро „да се у европском јавном мњењу подгреје интересовање за босанско-херцеговачко питање.“ Пашић је на Симићево писмо додао забелешку да се задржи у архиви до септембра док не стигне Веснићев суд (Svetislav Simić–N. Rašiću, 1905, maj, 2/15).

Ново Веснићево писмо стигло је већ у јуну. Уз њега је послат детаљан садржај књиџе из кога се могао видети „дух у коме је дело написао.“ Веснићев суд је био да Бару треба дати тражених 3.000 динара „за штампање и рекламирање дела“. Од тог новца штампало би се 1.200 примерака од којих би сто примерака Бар уступио посланству. У односу на награду за труд, предложио је да му краљ „додели какво наше одличје“ када дело изађе. Ово Веснићево писмо примио је Јован Жујовић као заступник министра спољних послова Николе Пашића и на њега ставио примедбу „да остане за неко време.“ (M. Vesnić–Jovanu Žujoviću, 1905, jun, 9/22). Овим је случај Барове књиџе одгођен за јесен. У септембру, Веснић се поново истим поводом обратио МИД-у. Инсистирао је да је ствар потребно што хитније решити јер је Бар постајао све нестрпљивији и склон да дигне руке и рукопис ни не објављује. Уз писмо је послао предрачун који му је Бар послао од издавача Артура Русоа (Arthur Rousseau) на 2.000 франака колико је назначено да коштају трошкови штампања и рекламирања (Vesnić–MID-u, 1905, septembar, 3/16).

Зарад добијања тражене суме Бар је обновио везе са Јакшићем који се опет здушно ангажовао да се овај пројекат реализује до краја. Пред Љубом Стојановићем се правдао да је преговоре са Баром водио врло пажљиво и да има целу њихову преписку која доказује да му је за писање књиџе о Босни и Херцеговини уступио сто табака грађе. Горко је жалио што се Бар овим

новим захтевом представио непоузданим, али је тврдио да ако га заједнички притисну и он и влада и припрете му објављивањем те кореспонденције да ће се дозвати памети и предати рукопис на штампање. Јакшић је уверавао Стојановића да колико год таква публикација била добро написана комерцијално је осуђена на пропаст и да је немогуће да се прода чак и сто примерака. Сматрао је да се са Баровом публикацијом треба поступити као са публикацијом Павла Орловића (Светислава Симића) о Старој Србији, која је изашла 1903. у издаваштву најпрестижније француске издавачке куће Ашет (Nachette) у 1.000 примерака (Orlovitch, 1903). Сматрао је да 500 примерака треба одредити за бесплатно дељење, сто задржати у Посланству, а остатак дати Бару за продају (G.J.–Ljubomiru Stojanoviću, 1905, oktobar, 3/16).

Министарство иностраних дела је новац за штампање и рекламирање исплатило крајем 1905, опет преко посланства у Паризу и опет из кредита. Књига је на француском штампана на самом почетку 1906, а верзија на српском је завршена у фебруару. Очигледно је да се на крају реализовао Веснићев план према коме је посланство добило свега сто бесплатних примерака. На захтев Министарства иностраних дела посланство је још 200 примерака откупило по сниженој цени од 600 динара¹⁸ (Vesnić-MID-u, 1906, јул, 10/23).

Српски издавач књиге *Војска* и Јован С. Јовановић који се налазио на челу Уређивачког одбора у јулу 1906. тражили су од МИД-а да откупи 5-6.000 примерака Барове књиге са циљем да се она током предстојећег конгреса учитеља и свештеника „из целог Српства“ продаје по сниженој цени од 1.40 динара, уместо пуне цене од 2.50 динара. Конгрес је био заказан за средину августа и Јовановић је наглашавао да је прилика за промоцију и растурање Барове књиге изузетна јер су „учитељи и свештеници најбољи пропагатори наше националне идеје.“ У том тренутку Јован Јовановић Пижон је као заступник министра спољних послова захтев решио тако да се један број примерака може откупити, али тачан број није навео (Administracija „Vojske“-MID-u, 1906, јул, 15/28). Сви данас сачувани примерци Барове књиге имају назначену симболичну цену од 1 динара, што упућује на закључак да је држава дала и више него што је тражено за откуп. Са друге стране, Баров нови захтев да му *Војска* као српски издавач исплати хонорар од 400 динара, МИД није хтео да подмири уз образложење „да је већ добио довољно новца за свој рад.“ (Ibid). Када се подвуче црта видимо да је Бар од Србије за свој труд и рад добио 4.800 динара у злату, што је, за ондашње прилике, била врло богата награда.

Чим се књига појавила Бар је од Посланства у Паризу тражио да се испуни друго обећање да заједно са још двојицом неименованих пријатеља буде одликован српским орденом. Како је већ имао Орден Светог Саве V реда, тражио је од Веснића најмање Орден Св. Саве III реда. Орден Св. Саве IV реда који

¹⁸ Посланство у Паризу је 600 динара потрошених на куповину 200 примерака Барове књиге потраживало од МИД-а пуне две године. Тај износ је посланству рефундиран тек у марту 1908. (DAS, MID-PP, 1908, 451).

му је Веснић нудио, одбио је са индигнацијом јер „не одговара његовим заслугама за Србију и српску ствар.“¹⁹ Министар иностраних дела је овим поводом интервенисао код министарства просвете и начелно је договорено да му се тражено одликовање додели. Краљ Петар је указ о додели три ордена потписао 2/15. марта 1906. Веснић је из непознатих разлога уложио протест на додељени орден те је извршење овог указа било привремено стопирано. Када је орден коначно стигао у посланство у Паризу Бар је био толико увређен и љут да је одбио да одличје прими (MID-Vesnić, 1907, decembar, 8/21; Vesnić-MID-u, 1907, decembar, 14/27). Барова резигнираност Веснићем и париским посланством се није завршила само на дурењу већ је нашао за сходно да се са „српском дипломатијом“ обрачуна у предговору *Мајске револуције*. Оштро је истакао да је „већина српских посланика који су били у Паризу врло неумешна у опхођењу“ те да такви „сматрају да је циљ у дипломатији у томе да се превари цео свет, па и пријатељи.“ Овоме је додао да се такве дипломате „забављају својим безазленим и простим понашањем“ и да није чудо што их цео свет не узима за озбиљно. Бар је пасус закључио речима да је српска дипломатија заостала, али да народ вреди више од његових представника (Bar, 1906b, pp. 10–11). У овим речима Веснић је препознао себе, због чега се њихов однос додатно анатагонизовао.

Ова епизода није била и последњи контакт овог Француза са Србијом. Заобилазећи Веснића и посланство у Паризу Бар се у децембру 1907. директно обратио МИД-у и начелнику Пресбирео Љуби Стојановићу. Понудио је да напише „повеће и озбиљније дело о Маћедонији у последњој њеној фази.“ Укратко је изложио концепт књиџе, поставио конкретна питања влади и тражио документа за израду књиџе. Стојановић је сматрао да оваква књиџа не би била бескорисна, али му је упадало у очи да је прескочио Веснића и обратио се лично њему (MID-Vesnić, 1907, decembar, 8/21). У свом одговору Веснић је изложио разлоге Барове љутње на њега у вези са додељеним орденом који га је и даље чекао у Посланству. У вези са понудом поновне сарадње истакао је да се Бар у међувремену компромитовао јер га је уредник *Словенској весника* из Беча оптужио да је његова најављена књиџа о пангерманизму плагијат (*La tenace allemande*, 1908). Због пређашњег горког искуства, Веснић је био мишљења да са Баром не треба водити никакву преписку службене природе, већ ако би Министарство проценило да би корисност дела о Маћедонији била велика да са њим треба пословати посредством „личних услуга“ које би му чинили Иванић, Димитријевић, Јакшић или ко други од Срба у Француској. На ово је Стојановић ставио напомену да се садржај писма саопшти Димитријевићу (Vesnić-MID-u, 1907, decembar, 14/27). До реализације овог

¹⁹ Примера ради Французи далеко ангажованији на пословима српске националне пропаганде попут Виктора Берара, Огиста Говена и других Орден Светог Саве III реда добили су тек 1909. (Stojić & Kolaković, 2012, pp. 416–420). Сам Јакшић је исто одликовање примио тек у пролеће 1912. (G.J.– Jovanu Tomiću, 1912, april, 10).

подухвата није дошло и са овим је сарадња Србије са Баром дефинитивно била окончана.

Анексиона криза је поново актуелизовала питање Босне и Херцеговине и довела Барову књигу о Босни и Херцеговини у жижу европске јавности. Примерци Барове књиге који су били ускладиштени у посланству у Паризу послужили су као јак аргумент Веснићу, Јакшићу, Жујовићу, Скерлићу и осталима који су 1908–1909. лобирали за српске интересе у Француској. Занемарујући историју настанка књиге она је била вредан доказ за упознавање француске јавности са недаћама српског народа у Босни. „Том публикацијом ублажена је знатно дотадашња разлика у схватању на који начин треба водити нашу пропаганду на страни“, записао је Јакшић (NBS, AGJ, P558/III/91). Томе је додао да је та књига „отворила очи новинарима и политичарима, не само у Француској, него и у осталом свету и помогла им да схвате сву дрскост бечке и пештанске рекламе и све рђаве стране њихове управе у Босни и Херцеговини, која је била нарочито срачуната на одрођавање Срба у тим крајевима“ (Ibid).

Одједи Барове књиге у Аустроугарској и Немачкој и њена савремена рецепција

Исте 1906. када се појавила Барова књига српски пресбиро је штампао *Плаву књију* у којој су објављени инкриминишући документи против Аустроугарске и њене агресивне политике према Србији. Аустријска и немачка штампа здружено су критиковали појаву *Плаве књије* која је била означена као чин Пашићеве подмуклости са јединим циљем да наружи Аустрију (Izveštaji Pres-biroa, 1906, jul, 29/avgust, 11).

За разлику од *Плаве књије*, на коју су се Беч и Берлин удружено и промтно обрушили, у првом тренутку се чинило да ће Барова књига проћи без било какве реакције и да је српска пропаганда постигла завидан успех успевши да испод радара изнедри дело директно уперено против аустроугарске управе у Босни и Херцеговини. Чинило се да ће једина реакција бити забрана растурања књиге на читавом простору под аустроугарском управом.²⁰

Радовање није дуго потрајало. Реакција је стигла у августу 1906. и то преко Берлина. Српски пресбиро је 16. августа послао берлинском листу *Vossische Zeitung*²¹ деманти да је „неистинита прича да је посланик Светислав Симић поручио Андреји Бару да напише дело о Босни и да је то дело наградила Србија и откупила 4.000 примерака. Није истина ни то да је то дело по наредби министра Војног преведено на српски, још мање је истина да је српска влада превод тог дела растурила међу војницима босанских пукова.“ Лист *Vossische Zeitung* је деманти објавио, али на исту тему објавио обиман чланак који је у великој мери прецизно реконструисао ток Барове сарадње са Србијом. Реконструкција догађаја започиње са Баровим присуством крунисању краља Петра,

²⁰ Белешка о забрани књиге налази се у Баровој књизи *La menace allemande* (1908).

²¹ У белешкама Пресбирова немачки лист *Vossische Zeitung* се наводи као Фосове новине.

где је дошао на позив српске владе. Писац чланка не пропушта да истакне да је тада Никола Пашић био министар спољних послова и даље наводи да Баров пут до Србије и Босне платила српска влада. За главног преговарача са српске стране означен је Светислав Симић са којим се Бар први пут састао 20. септембра. Даље се наводи да га је краљ Петар примио 25. септембра. Епизод ових сусрета био је тај да се Бар примио да напише „памфлет противу цара Франца Јозефа и аустроугарске управе у Босни и Херцеговини“, те да му је српска влада обећала да ће откупити цело издање дела. Ради пута по Босни српска влада му је поред трошкова ставила на располагање и једног од уредника *Словенске речи* јер „Француз није знао немачки ни српски“. Даље, у чланку се наводи да Бар није имао потребе да материјал прикупља по Босни, и да је тај пут био само форме ради, јер је сав материјал готов добио од просветног одељења министарства спољних послова. Чланак даље истиче да је 4.000 примерака Баровог дела 28. марта 1906. стигло на београдски ђумрук (царину), на адресу Народне банке. Сутрадан, 29. марта сви примерци су предати примаоцу без царинења. Даље се наводи да је 6. априла у бечком министарству спољних послова посланику Михаилу Вујићу саопштено да је у Беч стигао извештај да је поручени памфлет стигао у Београд и да ће бити предузети званични кораци код владе Србије. Првих дана априла 1906. барон Цикан (Moritz Freiherr Czikan von Wahlborn), аустроугарски посланик је по наредби своје владе учинио протесне посете краљу Петру и Пашићу. Круна и влада су негирани да је памфлет који је стигао у Београд поручен. Краљ Петар је изразио своје гнушање, а Пашић је свечано обећао да ће цео тираж јавно спалити. Овај берлински лист је текст закључио речима да је Пашић чак избегао да се извини јер је негирао да је знао за постојање Барове књиге и самим тим није имао за шта да се извињава. Све ове информације аутор чланка наводи да је добио од једног високог војног званичника Аустроугарске у Босни који је сведочио да је Барова књига масовно растурана по Босни и Херцеговини. Са своје стране Аустроугарска није отворено иступала, само је случај окарактерисала као „нелојалну пропаганду“ (*Izveštaji Pres-biroa*, 1906, jul, 29/avgust, 11).

Шта би била стварна порука овог чланка?

Он нам недвосмислено указује да је Аустроугарска од почетка, или бар од тренутка када се српска влада укључила у подухват израде књиге, била упозната са циљем и намерама сарадње Андреа Бара и Србије. Иако је знала, Аустроугарска тај подухват није осујетила у зачетку, дозволивши чак Бару да реализује своје путовање по Босни на коме је очигледно брижљиво пратила сваки његов корак. Из чланка је више него јасно да извор информација није високи војни званичник из Босне, бар не једини, већ да је аустроугарска пропаганда и даље била дубоко инфилтрирана у све поре српског друштва и државног апарата. Чињеница да су се подаци пласирали преко берлинских новина *Vossische Zeitung* које су важиле за лист либералних усмерења

је говорила да Беч није „Баров памфлет“ сматрао озбиљном претњом свом угледу у Босни и Херцеговини и европској јавности. Реакција је више била порука Србији да је недорасла аустроугарској пропагандној машинерији и да алкавим пропагандним потезима не може да јој парира. Овде треба довести у контекст и наредну Барову књигу *La menace allemande* коју је Немачка инкриминисала преко штампе у Бечу и пре него се књига званично појавила у продаји. Епилог је био тај да је Бар био жигосан као аутор који ради наручене послове за новац. Србија, као ни Гргур Јакшић нису у будућности сарађивали са овим непоузданим Французом, али проток времена је занемарујући читаву историју ишао и још увек иде у корист Барове књиге о Босни и Херцеговини. Тако се 2003. у Шапцу појавила књижица *Свети Сава, слава и ђусле. Верска агресија Аустрије и римске цркве на православне у Босни и Херцеговини од 1878. до 1903* (Bar, 2003) која у ствари представља репринт прва два поглавља из Барове књиге *Босна и Херцеговина. Аустријска ујрава од 1878. до 1903.* стр. 7–59. Издавач Цветин Глогочанин сматрао је да део Баровог текста који се односи на разматрања о српској православној цркви, свештенству, обичајима и католичкој пропаганди читав век касније на исти, веродостојан начин говори о патњама српског народа Босне и Херцеговине и да као такав заслужује да се отргне од заборава новим издањем. Овим сведочимо да Барова *Историја Босне и Херцеговине* и данас живи, да јој је временска дистанца додала патину валидности. Име странца на корицама и даље написаноме даје већу вредност, а људи ко људи, оновремени и савремени, у текст учитавају своја тумачења прошлости и историје.

Литература

Spisak skraćena:

AGJ – Arhiva Grgura Jakšića

DAS – Državni arhiv Srbije

MID–PP Ministarstvo inostranih dela–Političko-prosvetno odeljenje

NBS – Narodna biblioteka Srbije

ZMKRA – Zbirka mladih književnih rukopisa i arhivalija

SBR – Srpski biografski rečnik

SKG – Srpski književni glasnik

A. Barre dopisnik. (1904). DAS, MID-PP, 1904, 589.

A. Barre– G. Yakschitch. (1904, août, 1). NBS, AGJ, P558/X/87.

A. Barre–M. Vesnich. (1905, mai, 8). DAS, MID-PP, 1906, 172.

Administracija „Vojske“-MID-u. (1906, jul, 15/28). DAS, MID-PP, 1906, 172.

André Barre–G. Yakschitch. (1903, octobre, 11). NBS, AGJ, P558/X/84.

Bajin, Z. (2021). *Spalajković: diplomata i kontrarevolucionar*. Pro-metej, 2021.

Bar, A. (1906a). *Bosna i Hercegovina. Austrijska uprava od 1878. do 1903*. Vojska.

Bar, A. (1906b). *Majska revolucija u Srbiji* (Vol. 1). Novi Pokret.

Bar, A. (1907). *Majska revolucija u Srbiji* (Vol. 4). Novi Pokret.

Bar, A. (2003). *Sveti Sava, slava i gusle. Verska agresija Austrije i rimske crkve i rimske crkve na pravoslavne u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1903*. Beli anđeo.

Barre, A. (1906a). *La Bosnie Herzégovine Administration autrichienne de 1878 à 1903*. Louis Michaud.

Barre, A. (1906b). *La tragédie serbe*. Louis Michaud.

Barre, A. (1908). *La menace allemande*. Louis Michaud.

Beleške. (1903, januar). Članci o srpskim prilikama. *Srpski književni glasnik*, 8(1), 238–240.

Bernajs, E. (2014). *Propaganda*. Ammonite.

DAS, MID-PP. (1908). 451.

Delo – list za nauku, književnost i društveni život. (1906a). Kritika

- i bibliografija. Knjiga 38. Štamparija Dositije Obradović, 415–416.
- Delo – list za nauku, književnost i društveni život.* (1906b). Kritika i bibliografija. Knjiga 40. Štamparija Dositije Obradović, 253–259.
- Enciklopedija srpskog naroda.* (2008). Zavod za udžbenike.
- Episkop dalmatinski Nikodim Milaš–G.J. (1899, oktobar, 22/3. novembar, 3). NBS, AGJ, P558/IX/285.
- G. J.–N. Pašiću, (1904, mart, 2/15). DAS, MID-PP, 454.
- G. Jakšić–Ljubomiru Davidoviću. (1904, jun, 16). NBS, ZMKRA, AGJ, P558/IX/218. [pogrešno datiran dokument na 1896].
- G.J.–Jovanu Tomiću. (1912, april, 10). NBS, AGJ, P558/IX/554a.
- G.J.–Bogdanu Popoviću. (1903, septembar, 14/27). NBS, AGJ, P558/IX/367a.
- G.J.–Ljubomiru Stojanoviću. (1905, oktobar, 3/16). NBS, AGJ, P558/IX/431a.
- G.J.–Svetislavu Simiću. (1904, septembar, 3/16). NBS, AGJ, P558/IX/1563.
- G.J.–Svetozaru Ćoroviću. (1896, septembar, 12/24). NBS, AGJ, P558/IX/226a.
- G.J.–N.P. (1904, mart). NBS, AGJ, P558/IX/383.
- Glavni odbor za krunisanje kralja Petra. (1904). DAS, MID, beleška, 4/17. septembra 1904.
- Grgur Jakšić–Nikoli Pašiću. (1904, mart). NBS, ZMKRA, AGJ, P558/IX/383.
- Izveštaji Pres-biroa. (1906, jul, 29/avgust, 11). DAS, MID–Presbiro.
- Kolaković, A. (2016). *U službi otadžbine. Saradnja francuskih i srpskih intelektualaca 1894–1914.* Institut za političke studije.
- La Question des Trois Nationalités en Hongrie. Compte rendu du meeting tenu le 14 juillet 1896, à la salle Wagram, à Paris, sous la présidence de M. Émile Flourens.* (1896). Imprimerie de la Cour d’appel.
- M. Vesnić–Jovanu Žujoviću. (1905, jun, 9/22). DAS, MID-PP, 1906, 172.
- MID–Vesniću. (1907, decembar, 8/21). DAS, MID-PP, 1907, 245.
- Milošević, B. (2023). Srpsko školstvo kao bedem identitetskom inženjeringu Benjamina Kalaja u Bosni i Hercegovini. *Baština*, 33(60), 313–327. <https://doi.org/10.5937/bastina33-44428>
- NBS, AGJ. (1896, septembar, 24/oktobar, 6). P558/IX/227.
- NBS, AGJ. (s. a.). P558/III/50.
- NBS, AGJ. (s. a.). P558/III/91.
- Nova iskra – ilustrovani list.* (1906). Državna štamparija Kraljevine Srbije.
- Orlovitch, P. (1903). *La Question de la Ville-Serbie.* Hachette.
- Otvoreno pismo Nj. V. Kralju Petru. (1903, jun, 30/jul, 12). *Srpska zastava: organ liberala, List za politiku, privredu i književnost*, 2.
- Postanak knjige Andre Bara o Bosni i Hercegovini. (s. a.). NBS, AGJ, P558/III/91.
- Radenić, A. (Ed.). (2002). *Dnevnik Benjamina Kalaja 1868–1875.* Službeni glasnik.
- Revue politique et litteraire, Revue Bleue.* (1897, mai 22). № 21, 4 serie – tome VII, 642–647.
- Sava Bjelanović–G.J. (1896, novembar, 10/22). NBS, AGJ, P558/IX/230.
- Spalaïkovitch, M.–J. (1899). *La Bosnie et l’Herzégovine: étude d’histoire diplomatique et de droit international.* Arthur Rousseau.
- Srpski biografski rečnik.* (2004). Tom 1, A–B. Matica Srpska.
- Srpski biografski rečnik.* (2006). Tom 2, V–G. Matica Srpska.
- Srpski biografski rečnik.* (2007). Tom 3, D–Z. Matica Srpska.
- Srpski biografski rečnik.* (2009). Tom 4, I–Ka. Matica Srpska.
- Srpski biografski rečnik.* (2014). Tom 6, Mar–Miš. Matica Srpska.
- Srpski biografski rečnik.* (2018). Tom 7. Matica Srpska.
- Stojić Radović, B. (2024). Uspomene Grgura Jakšića. *Zbornik MS za istoriju* [u štampi].
- Stojić, B., & Kolaković, A. (2012). Grgur Jakšić i propagandna aktivnost Srbije u Francuskoj (1912–1913). *Mešovita građa – Miscellanea*, XXXIII, 413–432.
- Svetislav Simić–N. Pašiću. (1905, maj, 2/15). DAS, MID-PP, 1906, 172.
- Uspomene. (s. a.). NBS, AGJ, P558/III/50.
- Vesnić–MID-u. (1905, septembar, 3/16). DAS, MID-PP, 1906, 172.
- Vesnić–MID-u. (1906, jul, 10/23). DAS, MID-PP, 1906, 172.
- Vesnić–MID-u. (1907, decembar, 14/27). DAS, MID-PP, 1907, 245.